

Η ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ
(ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ «ΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ»)

Ελευθέριος Καστήσιος
Λέκτωρ Νομικής ΔΠΘ

Διάγραμμα

- I. Εισαγωγικά για την κοινοπραξία*
- II. Η θέση της νομολογίας*
 - 1. Το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας της κοινοπραξίας*
 - 2. Ικανότητα διαδίκου και νομιμοποίηση της κοινοπραξίας*
- III. Η έννοια της ικανότητας δικαίου υπό νέο πρίσμα*
 - 1. Ικανότητα δικαίου υπό στενή και υπό ευρεία έννοια*
 - α) Το πρόσωπο ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια)*
 - β) Το πρόσωπο ως υποκείμενο νομικής δράσεως (ικανότητα δικαίου υπό ευρεία έννοια)*
 - 2. Η ικανότητα δικαίου των ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα*
 - α) Ικανότητα νομικής δράσεως της ένωσης*
 - β) Νομιμοποίηση της ένωσης*

I. Εισαγωγικά για την κοινοπραξία

Ο όρος κοινοπραξία αποτελεί δημιούργημα των συναλλαγών και υποδηλώνει τη σύμπραξη περισσότερων (φυσικών ή νομικών) προσώπων προς επίδιωξη κοινού σκοπού, γεγονός που της προσδίδει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύμβασης εταιρίας (βλ. ΑΚ 741), διακρίνοντάς την έτσι από την κοινωνία δικαιώματος (ΑΚ 785), στην οποία υπάρχει απλώς κοινό συμφέρον των κοινωνών, όχι όμως και η επίδιωξη κοινού σκοπού¹. Με την έννοια αυτή αναφέρεται ο όρος κοινοπραξία σε διατάξεις ειδικών νομοθετημάτων, όπως ο «Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων» (κοινοπραξία επιτηδευματιών, άρθρ. 2 παρ. 2 και άρθρ. 34 παρ. 1 εδ. β' του π.δ. 186/1992), το άρθρο 38 του ν. 2169/1993 (κοινοπραξία αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων), το άρθρο 8 του ν.δ. 3874/1958 «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ενίων των περί Αγροτικής Τραπεζικής της Ελλάδος κ.λπ. κειμένων διατάξεων» (κοινοπραξίες μεταξύ της Αγροτικής Τράπεζας και γεωργικών συνεταιριστικών ή παρεμφερών οργανώσεων), το άρθρο 4 του ν.δ. 551/1970 «περί ιδιωτικής επιχειρήσεως ασφαλίσεως πλοίων και αεροσκαφών» (κοινοπραξία ασφαλιστικών εταιριών), το άρθρο 8 του α.ν. 1845/1951 (κοινοπραξία πετρελαιοειδών), το άρθρο 53 παρ. 5 του ν. 3190/1955 (κοινοπραξία με αντικείμενο την εκμετάλλευση δημοσιογραφικής

1. Βλ. σχετικά ΜΠρΑθ 14105/1997 ΕΕμπΔ 1998, 69· *Απ. Γεωργιάδη*, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος II, § 32 αρ. 12, σελ. 715 επ· *Κουτράκη*, Κοινοπραξία εκτέλεσης δημοσίων έργων, σελ. 26 επ.

επιχείρησης)², το άρθρο 17 του π.δ. 226/1992 (κοινοπραξία Ορκωτών Ελεγκτών), ο ν. 3484/1955 «περί μέτρων προστασίας της σταφίδος σουλτανίνας» (Κοινοπραξία Συνεταιριστικών Οργανώσεων Σουλτανίνας)³. Η πιο σημαντική περίπτωση αναγνωρισμένης από το νόμο κοινοπραξίας είναι βέβαια η λεγόμενη «κατασκευαστική κοινοπραξία», δηλ. η κοινοπραξία εκτέλεσης δημοσίων έργων, η οποία ρυθμίζεται κατά βάση από το ν. 1418/1984 και το π.δ. 609/1985.

Δεν αναγνωρίζεται πάντως η κοινοπραξία από το νόμο σαν ιδιαίτερος εταιρικός τύπος⁴. Ως σύμπραξη προσώπων προς επιδίωξη κοινού σκοπού, αποτελεί καταρχήν προσωπική εταιρία, που μπορεί να λειτουργεί σαν εξωτερική ή εσωτερική (αφανής) εταιρία, αστική ή εμπορική (ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό), με ή χωρίς νομική προσωπικότητα (βλ. ΑΚ 784). Εφόσον επιδιώκει εμπορικό σκοπό και δεν λειτουργεί ως αφανής, θα έχει το χαρακτήρα ομόρρυθμης ή ετερόρρυθμης εταιρίας (βλ. άρθρα 19, 20 και 47 επ. ΕμπΝ). Ετερόρρυθμη είναι στην περίπτωση που από το καταστατικό της προκύπτει ότι ένας ή ορισμένοι από τους εταίρους θα ευθύνονται για τα εταιρικά χρέη περιορισμένα, δηλ. με την εισφορά τους ή μέχρις ενός ορισμένου ποσού πέρα από την εισφορά τους (βλ. άρθρα 23, 26 ΕμπΝ). Αν από το καταστατικό δεν προκύπτει τέτοιος περιορισμός της ευθύνης των εταίρων, θα έχει το χαρακτήρα ομόρρυθμης εταιρίας.

II. Η θέση της νομολογίας

1. Το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας της κοινοπραξίας

Η ομόρρυθμη εταιρία αποκτά νομική προσωπικότητα, εφόσον τηρηθούν οι διατυπώσεις δημοσιότητας που τάσσονται από το άρθρο 42 ΕμπΝ. Η μη τήρηση των διατυπώσεων αυτών έχει ως συνέπεια όχι μόνο την έλλειψη νομικής προσωπικότητας, αλλά και την ακυρότητα του καταστατικού (βλ. άρθρο 42 παρ. 3 εδ. 1 ΕμπΝ). Εφόσον όμως η αδημοσίευτη ομόρρυθμη εταιρία έχει αναπτύξει δημόσια δράση, δηλ. έχει συνάψει σχέσεις με τρίτους, ισχύει ως «εν τοις πράγμασι» ομόρρυθμη εταιρία. Κατά την κρατούσα γνώμη, αυτό σημαίνει ότι η ακυρότητα ενεργεί μόνο για το μέλλον, δηλ. η εταιρία ισχύει και οι εταίροι στις μεταξύ τους σχέσεις μπο-

2. Σύμφωνα με την Εφαθ 3062/1975 ΕΕμπΔ 1976, 430 επ., ο όρος κοινοπραξία στη διάταξη αυτή υποδηλώνει κοινωνία δικαίματος.

3. Για όλες τις παραπάνω περιπτώσεις βλ. αναλυτικά *Σωτηρόπουλο* εις: Το Δίκαιο των Προσωπικών Εταιριών, Τόμος 2, § 28 αρ. 21 επ., σελ. 873 επ. Βλ. επίσης *Απ. Γεωργιάδη*, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος II, § 36 αρ. 10, σελ. 850, όπου αναφέρονται και άλλες περιπτώσεις χρήσης του όρου «κοινοπραξία» από νομοθετικά κείμενα.

4. Εξαιρέση αποτελούν οι κοινοπραξίες αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων, που προβλέπονται από το άρθρο 38 του ν. 2169/1993, καθώς και αυτές μεταξύ της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος και γεωργικών συνεταιριστικών ή παρεμφερών οργανώσεων, που προβλέπονται από το άρθρο 8 του ν.δ. 3874/1958, για τις οποίες οι σχετικές διατάξεις ρητά ορίζουν ότι αποτελούν νομικά πρόσωπα και έχουν την εμπορική ιδιότητα κατά το τυπικό σύστημα.

ρούν απλώς να επιφέρουν τη λύση της, επικαλούμενοι την ακυρότητα⁵, δεν μπορούν όμως να προβάλουν την ακυρότητα έναντι των τρίτων⁶ (βλ. και άρθρο 42 παρ. 3 εδ. 2 ΕμπΝ), ενώ στους τρίτους αναγνωρίζεται το δικαίωμα επίκλησης της ακυρότητας⁷ με συνέπεια όχι τη λύση της εταιρίας, αλλά τη μη ισχύ της συγκεκριμένης συναλλαγής των τρίτων με την εταιρία⁸. Σύμφωνα δε με μία άποψη, ούτε στους τρίτους πρέπει να αναγνωριστεί το δικαίωμα να προβάλουν την ακυρότητα έναντι της εταιρίας⁹. Σε κάθε περίπτωση, η ομόρρυθμη εταιρία «εν τοις πράγμασι» αντιμετωπίζεται από την κρατούσα γνώμη ως ομόρρυθμη εταιρία που έχει συσταθεί νομότυπα, δηλ. θεωρείται ότι είναι νομικά ισχυρή τόσο ως σύμβαση όσο και ως νομικό πρόσωπο και υπάγεται στις ρυθμίσεις που ισχύουν για τις ομόρρυθμες εταιρίες (ατομική διαχείριση, απεριόριστη και εις ολόκληρο ευθύνη των εταίρων, εμπορική ιδιότητα των εταίρων, πτωχευτική ικανότητα της εταιρίας)¹⁰.

Την ανωτέρω κρατούσα άποψη ήρθε να αναιρέσει εν μέρει η υπ' αριθ. 22/1998 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου¹¹, καλούμενη να κρίνει επί του ζητήματος αν η κοινοπραξία εκτέλεσης δημόσιου έργου νομιμοποιείται να ασκήσει προσφυγή κατά του κυρίου του έργου σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου περί εκτέλεσεως δημοσίων έργων. Με βάση τη διαπίστωση ότι η εκτέλεση τεχνικού έργου αποτελεί επιχείρηση χειροτεχνίας και συνιστά συνεπώς αντικειμενικά εμπορική πράξη, ο Άρειος Πάγος υιοθετεί την άποψη ότι η κοινοπραξία που αναλαμβάνει ως ανάδοχος την εκτέλεση δημόσιου τεχνικού έργου έχει το χαρακτήρα (εμπορικής) ομόρρυθμης εταιρίας, η οποία, εάν δεν έχει υποβληθεί στις διατυπώσεις δημοσιότητας που προβλέπει το άρθρο 42 ΕμπΝ για τις ομόρρυθμες εταιρίες, λειτουργεί ως ομόρρυθμη εταιρία «εν τοις πράγμασι»¹². Στη συνέχεια όμως, ο Άρειος Πάγος δέχεται ότι η διάταξη της ΑΚ 61, η οποία για την απόκτηση νομικής προσωπικότητας

5. ΑΠ 802/1954 ΕΕμπΔ 1955, 138· ΑΠ 564/1979 ΝοΒ 1979, 1601 επ. (1602)· ΕφΠειρ 1009/1985 ΕλΔ 1986, 173 επ. (174).

6. ΑΠ 370/1957 ΝοΒ 1957, 1020 επ. (1021)· ΑΠ 454/1974 ΝοΒ 1975, 16 επ. (17)· ΑΠ 1325/2002 ΕλΔ 2002, 1662· ΕφΘεσ 333/1971 Αρμ 1971, 515· ΕφΘεσ 1842/1973 Αρμ 1974, 217· ΕφΑθ 853/1982 ΕΕμπΔ 1983, 262· ΕφΑθ 656/1984 ΕΕμπΔ 1984, 435 επ. (436).

7. ΠΠρΑθ 9604/1977 ΕΕμπΔ 1978, 206.

8. Βλ. Σκαλίδη, Παρατηρήσεις στην ΕφΘεσ 1842/1973, Αρμ 1974, 218 επ.

9. Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, § 19 αρ. 3, σελ. 143· Ψυχολάνης εις: Το Δίκαιο των Προσωπικών Εταιριών, Τόμος 1, § 2 αρ. 105, σελ. 56.

10. ΕφΑθ 853/1982 ΕΕμπΔ 1983, 262 επ.· ΕφΑθ 656/1984 ΕΕμπΔ 1984, 435 επ. (436)· ΕφΠειρ 1009/1985 ΕλΔ 1986, 173 επ.· ΕφΑθ 7642/1986 ΕΕμπΔ 1988, 260 επ. (263)· Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, § 19 αρ. 1, σελ. 141 επ.· Λεβαντής, Τι είναι «η κοινοπραξία»; ΝοΒ 1985, 1092 επ. (1095)· Κ. Παμπούκης, Νομική φύσις της «κοινοπραξίας» και σχέσις αυτής προς τα μέλη της, Αρμ 1976, 368 επ. (370)· Σινανιώτης, Η εκ της μη τηρήσεως της υπό του άρθρου 42 ΕΝ επιβαλλομένης δημοσιεύσεως ένστασις, ΕΕμπΔ 1963, 273 επ. (276 επ.).

11. ΕλΔ 1998, 532 επ. = ΝοΒ 1999, 228 επ. με σημ. Δωρή.

12. ΟΛΑΠ 22/1998 ΕλΔ 1998, 532.

προϋποθέτει την τήρηση των όρων που αναγράφει ο νόμος, «λόγω της γενικότητάς της, αναφέρεται και σε ενώσεις προσώπων προβλεπόμενες στον Εμπορικό Νόμο (άρθρα 20 και 23) ή άλλους ειδικούς νόμους. Επομένως, απαραίτητο στοιχείο για τη σύσταση νομικής προσωπικότητας είναι η τήρηση διατυπώσεων δημοσιότητας που ορίζονται κάθε φορά στο νόμο. Τέτοιες διατυπώσεις είναι και οι προβλεπόμενες στο άρθρο 42 του Εμπορικού Νόμου για την απόκτηση νομικής προσωπικότητας από την ομόρρυθμη εμπορική εταιρία. Η δημόσια άσκηση εμπορικής δραστηριότητας δεν αναπληρώνει την τήρηση των ρητά από το νόμο απαιτούμενων διατυπώσεων δημοσιότητας»¹³. Κατά συνέπεια, «η κοινοπραξία που αναδέχθηκε την εκτέλεση δημόσιου τεχνικού έργου χωρίς να έχουν τηρηθεί οι διατυπώσεις δημοσιότητας, κατά το άρθρο 42 του Εμπορικού Νόμου, δεν αποκτά νομική προσωπικότητα και εντεύθεν δεν μπορεί να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (άρθρα 61 και 34 ΑΚ)»¹⁴. Όπως προκύπτει από την αιτιολογία της, η εν λόγω απόφαση δεν περιορίζεται στις κοινοπραξίες δημοσίων έργων, αλλά αναφέρεται σε όλες τις αδημοσίευτες ομόρρυθμες εταιρίες που έχουν αναπτύξει δημόσια δράση¹⁵, κατακρίνεται δε από τη θεωρία¹⁶, ακριβώς διότι δέχεται ότι η «εν τοις πράγμασι» ομόρρυθμη εταιρία δεν έχει νομική προσωπικότητα, ερχόμενη έτσι σε αντίθεση έτσι με την κρατούσα άποψη, σύμφωνα με την οποία η εταιρία αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ομόρρυθμης εταιρίας που έχει συσταθεί νόμιμα, επομένως και την ιδιότητα του νομικού προσώπου¹⁷.

2. Ικανότητα διαδίκου και νομιμοποίηση της κοινοπραξίας

Η προαναφερθείσα απόφαση του Αρείου Πάγου, στηριζόμενη στη διαπίστωση ότι η κοινοπραξία που λειτουργεί ως «εν τοις πράγμασι» ομόρρυθμη εταιρία στερείται νομικής προσωπικότητας, δέχεται ότι «για την άσκηση προσφυγής κατά τις διατάξεις του νόμου περί εκτέλεσεως δημοσίων έργων, νομιμοποιούνται μόνο τα φυσικά (ή και νομικά) πρόσωπα, μέλη της κοινοπραξίας αυτής, που κατά το άρθρο 62 εδ. 1 ΚΠολΔ έχουν την ικανότητα να είναι διάδικοι στη δίκη της προσφυγής και είναι υποκείμενα της επίδικης ουσιαστικής έννομης σχέσεως, όχι δε η μη έχουσα νομική

13. ΟΛΑΠ 22/1998 ΕΛΔ 1998, 532.

14. ΟΛΑΠ 22/1998 ΕΛΔ 1998, 532 επ. (533).

15. Βλ. Ν. Ρόκα, Η πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου σε θέματα εταιριών, ΕΛΔ 2006, 321 επ. (322).

16. Βλ. Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες, § 19 αρ. 2, σελ. 142· Κ. Παμπούκη, Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 22/1998, ΕπισκΕΔ 1998, 683 επ. (690 επ.).

17. Ούτε και η νομολογία του Αρείου Πάγου πάντως φαίνεται να έχει καταλήξει σε τελική άποψη ως προς το εν λόγω ζήτημα. Ενώ η ΑΠ 936/2002 ΧρΙΔ 2002, 816 επ., κρίνοντας επί κοινοπραξίας που αναλαμβάνει ως ανάδοχος την εκτέλεση δημόσιου έργου, ακολουθεί κατά γράμμα τις παραδοχές της ΟΛΑΠ 22/1998, αντιθέτως η ΑΠ 1325/2002 ΕΛΔ 2002, 1662 δέχεται ότι, αν η ανωμόλως συσταθείσα ομόρρυθμη εταιρία ανέπτυξε φανερή συναλλακτική δραστηριότητα, η ακυρότητα καλύπτεται για το παρελθόν έναντι των τρίτων, «ως προς τους οποίους αποκτά νομική προσωπικότητα».

προσωπικότητα εμπορική κοινοπραξία»¹⁸. Επομένως, υποκείμενα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων από τη σύμβαση εκτέλεσης δημόσιου έργου που καταρτίστηκε με την κοινοπραξία είναι μόνο τα μέλη της που έχουν την ιδιότητα φυσικού ή νομικού προσώπου, όχι όμως η ίδια η κοινοπραξία, γεγονός το οποίο έχει ως συνέπεια ότι μόνο τα μέλη της νομιμοποιούνται ενεργητικά για τη δικαστική άσκηση των σχετικών αξιώσεων από τη σύμβαση, όχι όμως και η στερούμενη νομικής προσωπικότητας κοινοπραξία, αφού δεν μπορεί να είναι αυτή υποκείμενο της επίδικης ουσιαστικής έννομης σχέσης. Το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης της κοινοπραξίας για την άσκηση προσφυγής ή αγωγής σχετικά με διαφορές μεταξύ των συμβαλλομένων που προκύπτουν από τη σύμβαση κατασκευής δημόσιου έργου αντιμετωπίστηκε νομοθετικά με τη διάταξη της παραγράφου 8 του άρθρου 13 του ν. 1418/1984 (όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 2940/2001), η οποία προβλέπει ότι: «Αν ο ανάδοχος του έργου είναι κοινοπραξία, η προσφυγή ασκείται είτε από την ίδια είτε από όλα τα μέλη της, που μεταξύ τους στην περίπτωση αυτή υπάρχει αναγκαστική ομοδικία»¹⁹. Ωστόσο, η προεκτεθείσα νομολογία του Αρείου Πάγου παρουσιάζει γενικότερο ενδιαφέρον, διότι δέχεται ότι η στερούμενη νομικής προσωπικότητας εταιρία, αφού δεν έχει ικανότητα δικαίου και συνεπώς δεν μπορεί να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, δεν νομιμοποιείται να ασκήσει αγωγή ή να εναχθεί για δικαιώματα ή υποχρεώσεις που γεννήθηκαν από τη συναλλακτική της δραστηριότητα. Τούτο έχει πρακτική σημασία αναφορικά με περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 13 παρ. 8 του ν. 1418/1984, δηλ. αφενός μεν σχετικά με το ζήτημα αν η κοινοπραξία μπορεί να ασκήσει δικαστικά τις αξιώσεις που πηγάζουν από σύμβαση, η οποία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύμβαση κατασκευής δημόσιου έργου, αφετέρου δε αναφορικά με το ζήτημα αν μπορούν κατά της κοινοπραξίας να ασκηθούν δικαστικά οι αξιώσεις που πηγάζουν από την άσκηση της συναλλακτικής της δραστηριότητας²⁰.

18. ΟΛΑΠ 22/1998 ΕλΔ 1998, 532 επ. (533). Έτσι και η ΑΠ 936/2002 ΧρΙΔ 2002, 816 επ. (817).

19. Το ότι μεταξύ των μελών κοινοπραξίας (και γενικότερα ομόρρυθμης εν τοις πράγμασι εταιρίας) υπάρχει αναγκαστική ομοδικία, γίνεται δεκτό και εκτός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 13 παρ. 8 του ν. 1418/1984. Βλ. ΕφΔυτΜακ 9/2006 Αρμ 2006, 1583.

20. Αξίζει να σημειωθεί ότι και το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει ασχοληθεί με το ζήτημα της νομιμοποίησης της κοινοπραξίας για την άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως κατά διοικητικών πράξεων που θίγουν τα συμφέροντά της. Συγκεκριμένα, γίνεται δεκτό ότι «κατά την έννοια του άρθρου 47 παρ. 1 του π.δ. 18/1989, αίτηση ακυρώσεως δικαιούνται να ασκήσουν τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, καθώς και οι ενώσεις προσώπων αλλά μόνον σε κύκλο σχέσεων ή τομέα δραστηριοτήτων, για τον οποίο η ένωση προσώπων αναγνωρίζεται από την έννομη τάξη ως φορέας συγκεκριμένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» (ΣτΕ 2388/2005 ΝοΒ 2006, 1584 με περαιτέρω παραπομπές). Με βάση τη νομολογία αυτή, η ΟλΣτΕ 971/1998 ΕλΔ 1998, 1046 επ. (1047) δέχτηκε ότι, «σύμφωνα με τις διατάξεις που διέπουν τον επίδικο διαγωνισμό και τις διατάξεις της διακήρυξης, οι κοινοπραξίες έχουν καταστεί φορείς

Με το ζήτημα της ικανότητας δικαίου των ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα σχετίζεται βέβαια και η ρύθμιση του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, η οποία αναγνωρίζει στις εν λόγω ενώσεις την ικανότητα να είναι διάδικοι. Η ανωτέρω απόφαση του Ακυρωτικού τονίζει ότι η διάταξη αυτή αναγνωρίζει στις εταιρίες χωρίς νομική προσωπικότητα «μόνο τη δικονομικού χαρακτήρα ικανότητα να ενάγουν ή να ενάγονται»²¹, χωρίς δηλ. να θεμελιώνεται για το λόγο αυτό ενεργητική νομιμοποίηση της στερούμενης νομικής προσωπικότητας κοινοπραξίας προς άσκηση προσφυγής κατά του κυρίου του έργου. Επισημαίνεται έτσι η διάκριση μεταξύ ικανότητας διαδίκου και νομιμοποίησης ως δύο διαφορετικών διαδικαστικών προϋποθέσεων της δίκης: ενώ η ικανότητα διαδίκου αναφέρεται γενικά και αφηρημένα στη δυνατότητα διεξαγωγής κάθε δίκης, με τον όρο «νομιμοποίηση» χαρακτηρίζεται η εξουσία διεξαγωγής συγκεκριμένης δίκης, δηλ. δίκης για συγκεκριμένο δικαίωμα²². Πράγματι, το γεγονός ότι αυτός που ασκεί αγωγή ή ενάγεται για συγκεκριμένο δικαίωμα έχει γενικά την ικανότητα να είναι διάδικος, δεν σημαίνει ότι νομιμοποιείται ενεργητικά ή παθητικά προς διεξαγωγή της δίκης που έχει ως αντικείμενο το συγκεκριμένο δικαίωμα. Για τη θεμελίωση της νομιμοποίησης των διαδίκων απαιτείται ο ενάγων να επικαλείται αφενός μεν ότι αυτός είναι ο φορέας του επίδικου δικαιώματος (εκτός αν συντρέχει περίπτωση μη δικαιούχου διαδίκου, οπότε ο ενάγων κατ' εξαίρεση έχει την εξουσία να διεξάγει δίκη για δικαίωμα που δεν ανήκει σ' αυτόν, αλλά σε τρίτο), αφετέρου δε ότι το επίδικο δικαίωμα στρέφεται κατά του εναγομένου (εκτός αν συντρέχει περίπτωση μη υπόχρεου διαδίκου, οπότε ο ενάγων έχει την εξουσία να διεξάγει δίκη για δικαίωμα που στρέφεται όχι εναντίον του εναγομένου, αλλά κατά τρίτου). Με βάση τα παραπάνω, ο Άρειος Πάγος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η προσφυγή της στερούμενης νομικής προσωπικότητας κοινοπραξίας κατά του κυρίου του έργου, με την οποία ασκεί αυτή δικαστικά τα δικαιώματα που προβλέπονται από τις διατάξεις του νόμου περί εκτελέσεως δημοσίων έργων, ισχυριζόμενη ότι είναι φορέας των εν λόγω δικαιωμάτων, πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη λόγω ελλείψεως ενεργητικής νομιμοποίησης, αφού η προσφεύγουσα κοινοπραξία δεν έχει νομική προσωπικότητα, άρα ούτε και ικανό-

έννομων σχέσεων στο διαγωνισμό αυτόν» και συνεπώς νομιμοποιούνται να ασκούν αίτηση ακυρώσεως «κατά των πράξεων του διαγωνισμού που προσβάλλουν τα έννομα συμφέροντά τους». Βλ. και ΟλΣτΕ 605/2008 ΝοΒ 2008, 1045 επ. Δεν νομιμοποιούνται επομένως οι κοινοπραξίες να ασκούν αίτηση ακυρώσεως κατά αποφάσεως Δημοτικού Συμβουλίου με την οποία ανατίθεται η άσκηση δημοτικών αρμοδιοτήτων σε ιδιώτες σύμφωνα με το άρθρο 36 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα, διότι δεν αναγνωρίζονται από τις διατάξεις του εν λόγω άρθρου ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στον κύκλο των σχέσεων που αφορά τη ρυθμιζόμενη από τις διατάξεις αυτές ανάθεση ασκήσεως δημοτικών αρμοδιοτήτων σε τρίτους (ΣτΕ 1934/1998 ΕλΔ 1998, 713).

21. ΟΛΑΠ 22/1998 ΕλΔ 1998, 532 επ. (533).

22. Βλ. σχετικά *Αρβανιτάκη*, Οι διάδικοι στην πολιτική και διοικητική δίκη, σελ. 69 επ.

τητα δικαίου, και συνεπώς δεν μπορεί να είναι υποκείμενο γενικά δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, άρα ούτε φορέας των συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αποτελούν αντικείμενο της προσφυγής.

Η ανωτέρω άποψη της νομολογίας ορθά κατακρίνεται με το επιχείρημα ότι, η ικανότητα διαδίκου που η διάταξη του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ απονέμει στις ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα δεν θα είχε νόημα, αν δεν τους αναγνωριζόταν και η εξουσία να διεξάγουν δίκες για συγκεκριμένα δικαιώματα (νομιμοποίηση)²³. Υποστηρίχθηκε έτσι ότι η νομιμοποίηση των εν λόγω ενώσεων προς διεξαγωγή συγκεκριμένης δίκης απορρέει από την ίδια τη διάταξη του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ²⁴, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η εν λόγω διάταξη τους προσδίδει την ικανότητα να είναι υποκείμενα δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων²⁵. Πρέπει ωστόσο να παρατηρηθεί πως η αναγνώριση της ικανότητας διαδίκου, δηλ. της γενικής και αφηρημένης δυνατότητας διεξαγωγής δικών, δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι αυτός που έχει την ικανότητα διαδίκου νομιμοποιείται να διεξάγει κάθε δίκη για οποιαδήποτε έννομη σχέση²⁶. Η διάταξη του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ που απονέμει στις ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα την ικανότητα διαδίκου, αναγνωρίζει μεν ότι οι εν λόγω ενώσεις νομιμοποιούνται για τη διεξαγωγή συγκεκριμένων δικών, διότι διαφορετικά η απονομή σ' αυτές της ικανότητας διαδίκου δεν θα είχε νόημα, δεν προκύπτει ωστόσο από την ίδια τη διάταξη σε ποιες περιπτώσεις ακριβώς νομιμοποιείται η ένωση. Ας υποθέσουμε λ.χ. ότι οι Α, Β και Γ συμμετέχουν κατ' ίσα μέρη σε εταιρία χωρίς νομική προσωπικότητα. Από τη συναλλακτική δραστηριότητα της εταιρίας προέκυψε χρέος του αντισυμβαλλομένου ύψους 300.000 €. Αυτό σημαίνει ότι ο καθένας από τους εταίρους έχει κατά του οφειλέτη απαίτηση ύψους 100.000 € (βλ. ΑΚ 758). Στην περίπτωση αυτή δεν χωρεί αμφιβολία ότι η εταιρία νομιμοποιείται να ασκήσει αγωγή κατά του τρίτου με αίτημα την καταβολή του χρέους των 300.000 €. Δεν νομιμοποιείται όμως η εταιρία να ζητήσει με αγωγή από τον τρίτο την καταβολή μόνο των 100.000 € που οφείλει ο εναγόμενος στον εταίρο Α²⁷. Το συμπέρασμα αυτό δεν προκύπτει από τη ρύθμιση του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, αλλά από το ουσιαστικό δίκαιο, όπως θα φανεί παρακάτω.

23. Μπέης, Σημείωση στην ΟΛΑΠ 22/1998, Δίκη 1999, 235· Καλαβρός, Διάδικοι χωρίς νομική προσωπικότητα στην πολιτική δίκη, ΧρΙΔ 2003, 289 επ. (291).

24. Μητσόπουλος, Και πάλιν περί της εννοίας της διατάξεως του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, Δίκη 1992, 3 επ. (7).

25. Μητσόπουλος, Η ικανότης ως διαδίκων των ενώσεων προσώπων των μη κεκτημένων νομικήν προσωπικότητα, Δίκη 1970, 433 επ. (441 επ., 452 σημ. 28).

26. Έτσι π.χ. ο έμπορος που έχει κηρυχθεί σε πτώχευση έχει μεν την ικανότητα διαδίκου, δεν νομιμοποιείται όμως σε δίκες που έχουν ως αντικείμενο δικαιώματα ή υποχρεώσεις της πτωχευτικής περιουσίας.

27. Βλ. και Απαλαγάκη, Δεδικασμένο και εκτελεστότητα στα νομικά πρόσωπα και στα μέλη τους, σελ. 312.

Την άποψη ότι, η ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα που ενάγει ή ενάγεται με βάση το άρθρο 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, νομιμοποιείται ως φορέας των επίδικων δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων των μελών της, υιοθέτησε και η υπ' αριθ. 14/2007 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου²⁸, η οποία, κρίνοντας επί του ζητήματος, αν η κοινοπραξία πλοιοκτητριών εταιριών με σκοπό την εκμετάλλευση των ρυμουλκών πλοίων των μελών της εταιριών, ενομιμοποιείτο ενεργητικά να ασκήσει ανακοπή κατά του πίνακα κατατάξεως δανειστών του οφειλέτη της, δέχθηκε ότι στις περιπτώσεις ενώσεων προσώπων ή εταιριών χωρίς νομική προσωπικότητα, «όπως είναι και οι ενώσεις νομικών ή φυσικών προσώπων με πρόθεση εταιρικής συνεργασίας και ενέργεια εμπορικών πράξεων με εταιρικό σκοπό (κοινοπραξίες)», «εφόσον απονεμήθηκε από το νομοθέτη στις εν λόγω εταιρίες και ενώσεις προσώπων η ικανότητα να είναι διάδικοι, είναι αυτονόητο ότι αυτές είναι και φορείς των κατ' ιδίαν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μελών τους, και κατ' επέκταση νομιμοποιούνται να ενάγουν και να ενάγονται ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτών»²⁹. Πώς όμως είναι δυνατόν η νομιμοποίηση της διαδίκου ένωσης να θεμελιώνεται στον ισχυρισμό ότι είναι φορέας των επίδικων απαιτήσεων ή υποχρεώσεων των μελών της, αν δεν έχει αυτή κατά το ουσιαστικό δίκαιο την ικανότητα να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων;

III. Η έννοια της ικανότητας δικαίου υπό νέο πρίσμα

1. Ικανότητα δικαίου υπό στενή και υπό ευρεία έννοια

α) Το πρόσωπο ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια)

Ως ικανότητα δικαίου, η οποία ονομάζεται αλλιώς και προσωπικότητα, θεωρείται – κατά την παραδοσιακή έννοια του όρου – η ικανότητα του (φυσικού ή νομικού) προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (βλ. ΑΚ 34, 61)³⁰. Αυτό σημαίνει ότι το κάθε πρόσωπο, ως αυτοτελές και ξεχωριστό υποκείμενο δικαίου, έχει δική του περιουσία, η οποία διακρίνεται από την περιουσία των άλλων προσώπων, τόσο ως προς τα στοιχεία του ενεργητικού της (δικαιώματα) όσο και ως προς αυτά του παθητικού της (υποχρεώσεις). Όταν λοιπόν ορισμένη ένωση προσώπων αποκτήσει νομική προσωπικότητα, τότε αφενός μεν έχει την ικανότητα να είναι φορέας υποχρεώσεων που διακρίνονται από τις υποχρεώσεις του καθενός από τα φυσικά πρόσωπα που την αποτελούν, αφετέρου δε ευθύνεται για τις υποχρεώσεις της αυτές με τη δική της περιουσία, δηλ. με τα στοιχεία που συνθέτουν το ενεργητικό της περιουσίας αυτής. Η κτήση της νομικής προσωπικότητας συνεπάγε-

28. ΔΕΕ 2007, 932 επ. με σημ. *Εν. Περάκη*.

29. ΟΛΑΠ 14/2007 ΔΕΕ 2007, 932.

30. Βλ. αντί πολλών *Σημαντήρα*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, αρ. 367, σελ. 253.

ται έτσι ότι: α) το νομικό πρόσωπο δεν ευθύνεται με την περιουσία του για τις υποχρεώσεις των μελών του, και β) για τις υποχρεώσεις του νομικού προσώπου δεν ευθύνονται τα μέλη του με την ατομική τους περιουσία, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά, όπως π.χ. συμβαίνει στην περίπτωση της ομόρρυθμης εταιρίας, για τις υποχρεώσεις της οποίας ευθύνεται και κάθε ομόρρυθμος εταίρος με την ατομική του περιουσία (άρθρο 22 ΕμπΝ).

Οι ανωτέρω κανόνες δεν ισχύουν βέβαια επί ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα. Στην περίπτωση π.χ. της αστικής εταιρίας (ΑΚ 741 επ.), η οποία δεν έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα κατ' ΑΚ 784, δεν υπάρχει κατ' ακριβολογία εταιρική αλλά κοινή περιουσία, δηλ. ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στο καθένα από τα οποία φορείς γίνονται όλοι οι εταίροι, ο καθένας κατά το λόγο της εταιρικής του μερίδας. Με την έννοια αυτή, στην εταιρική περιουσία ανήκουν καταρχάς τα δικαιώματα επί των εισφερομένων αντικειμένων καθώς επίσης και τα δικαιώματα που αποκτώνται από τον διαχειριστή (ή τους διαχειριστές) στο όνομα και για λογαριασμό της εταιρίας (ΑΚ 758 παρ. 1). Το ίδιο ισχύει και για τα δικαιώματα που ο διαχειριστής απέκτησε στο όνομά του και για λογαριασμό της εταιρίας και τα οποία στη συνέχεια μεταβίβασε στους εταίρους κατ' ΑΚ 758 παρ. 2³¹. Το καθένα από τα δικαιώματα αυτά δεν ανήκει σε φορέα ξεχωριστό από τους εταίρους, αλλά αντιθέτως δημιουργείται επί του δικαιώματος κοινωνία κατ' ιδανικά μέρη (ΑΚ 785) μεταξύ των εταίρων κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας του καθενός (ΑΚ 758)³², δηλ. ο κάθε εταίρος γίνεται δικαιούχος σε ιδανικό μέρος του δικαιώματος κατά ποσοστό που αντιστοιχεί στη μερίδα του. Προκειμένου περί απαιτήσεων, γίνεται δεκτό ότι, αν το αντικείμενό τους είναι διαιρετή παροχή, ισχύει ο ερμηνευτικός κανόνας της ΑΚ 480, δηλ. η κάθε μία από αυτές διαιρείται μεταξύ των εταίρων κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας του καθενός, ενώ αν το αντικείμενό τους είναι αδιαίρετη παροχή, ισχύει ο κανόνας της ΑΚ 495, δηλ. ο κάθε εταίρος δικαιούται να απαιτήσει την παροχή προς όλους³³. Σε κάθε περίπτωση, η απαίτηση που εισφέρεται ή αποκτάται από τη δραστηριότητα του διαχειριστή δεν έχει ως φορέα κάποιο πρόσωπο ξεχωριστό από τους εταίρους, αλλά αντιθέτως δημιουργούνται από αυτήν περισσότερες απαιτήσεις, όσες και οι εταίροι³⁴. Περαιτέρω, στην

31. Για την υποχρέωση του διαχειριστή κοινοπραξίας να καταστήσει κοινό όλων των εταίρων, κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας του καθενός, το εταιρικό κέρδος που αποκτά, βλ. ΑΠ 581/2004 ΕΛΔ 2006, 813.

32. Βλ. Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες, § 12 αρ. 2, σελ. 84 επ.

33. Μαντζούφας, Ενοχικόν Δίκαιον, § 53 IV 1 α, σελ. 429.

34. Σύμφωνα με άλλη άποψη, η κάθε απαίτηση, ανεξάρτητα από το αν αντικείμενό της είναι διαιρετή ή αδιαίρετη παροχή, γίνεται κοινή μεταξύ των εταίρων, βλ. Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες, § 12 αρ. 2, σελ. 85 σημ. 1. Αυτό σημαίνει ότι μόνον όλοι οι εταίροι από κοινού μπορούν να ζητήσουν την παροχή προς όλους, βλ. σχετικά Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 26 αρ. 29, σελ. 1362. Αλλά και υπό την εκδοχή αυτή, η απαίτηση δεν έχει ως φορέα της την εταιρία, αλλά αντιθέτως ο κάθε εταίρος γίνεται

εταιρική περιουσία ανήκουν τα εταιρικά χρέη, δηλ. οι υποχρεώσεις που ανέλαβε ο διαχειριστής συμβατικά έναντι τρίτων στο όνομα και για λογαριασμό της εταιρίας καθώς επίσης και οι υποχρεώσεις που γεννιούνται έναντι τρίτων από άλλες πράξεις του διαχειριστή κατά την άσκηση των διαχειριστικών και εκπροσωπευτικών του καθηκόντων (π.χ. αδικοπραξίες, πράξεις που γεννούν ευθύνη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη σύμβασης κλπ.). Οι υποχρεώσεις αυτές βαρύνουν, σύμφωνα με την ΑΚ 759, όλους τους εταίρους κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας του καθενός³⁵. Δεν είναι επομένως η εταιρία φορέας της υποχρέωσης που γεννιέται έναντι τρίτων από τη διαχείριση ή την αντιπροσώπευσή της, αλλά αντίθετως γεννιούνται τόσες υποχρεώσεις, όσες και οι εταίροι. Εφόσον το χρέος έχει αντικείμενο διαιρετή παροχή, ο κάθε εταίρος ευθύνεται να καταβάλει μέρος της παροχής ανάλογα με την εταιρική του μερίδα³⁶. Αν η οφειλόμενη παροχή είναι αδιαιρετή, οι εταίροι ευθύνονται εις ολόκληρο κατ' ΑΚ 494, δηλ. ο καθένας τους υποχρεούται να καταβάλει ολόκληρη την παροχή³⁷.

Βλέπουμε λοιπόν ότι, σε περίπτωση εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της εταιρικής περιουσίας, στην έκταση που φορέας τους είναι ο κάθε εταίρος, αποτελούν τμήμα της ατομικής του περιουσίας, αντίστοιχα δε ισχύουν για κάθε ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα (βλ. ΑΚ 107)³⁸. Αυτό έχει ως συνέπεια ότι: α) σε αντίθεση με το νομικό πρόσωπο, το οποίο δεν ευθύνεται με την περιουσία του για τα ατομικά χρέη των μελών του, οι ατομι-

φορέας του δικαιώματος να απαιτήσει μαζί με τους άλλους την καταβολή της παροχής προς όλους.

35. Ειδικά όμως για την περίπτωση κοινοπραξίας που έχει συσταθεί για την κατασκευή δημόσιου έργου, το άρθρο 2 παρ. 8 του π.δ. 609/1985 προβλέπει ότι: «Σε κάθε περίπτωση κοινοπραξίας όλες οι επιχειρήσεις που κοινοπρακτούν ευθύνονται εις ολόκληρον για κάθε ευθύνη που προκύπτει από τη συμμετοχή τους στη δημοπρασία». Ανεξάρτητα πάντως από την εφαρμογή της ειδικής αυτής διάταξης, προκειμένου περί κοινοπραξίας που λειτουργεί ως εν τοις πράγμασι ομόρρυθμη εταιρία, η εις ολόκληρο ευθύνη των εταίρων προκύπτει ήδη από την εφαρμογή του άρθρου 22 ΕμπΝ για τις ομόρρυθμες εταιρίες, βλ. ΑΠ 1180/1995 ΕλΔ 1997, 778 επ. (779)· ΑΠ 1266/1996 ΕΕμπΔ 1997, 57 επ. (58)· ΕφΔυτΜακ 9/2006 Αρμ 2006, 1583.

36. Υποστηρίζεται η άποψη ότι, από τις αδικοπραξίες που τέλεσε ο διαχειριστής σε βάρος τρίτων, γεννιέται εις ολόκληρον ευθύνη των εταίρων με βάση την ΑΚ 926, διότι ο διαχειριστής θεωρείται προστηθείς των υπόλοιπων εταίρων κατ' ΑΚ 922. Έτσι ο *Μηνούδης* σε Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, ΑΚ, άρθρα 758-759, αρ. 18. Αντίθετος ο *Καρακατσάνης* εις ΕρμΑΚ, άρθρ. 107 αρ. 26. Για το θέμα αυτό βλ. παρακάτω ΙΙΙ 2 α σημ. 50.

37. Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, § 12 αρ. 3, σελ. 86.

38. Η ΑΚ 107 εδ. 1 προβλέπει ότι επί ενώσεων προσώπων που δεν αποτελούν σωματεία, «εφόσον δεν ορίζεται διαφορετικά», εφαρμόζονται οι διατάξεις για την εταιρία. Η έννοια της επιφύλαξης είναι ότι δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις περί εταιρίας, εφόσον αυτές δεν ανταποκρίνονται στη σωματειακή υφή και διάρθρωση των εν λόγω ενώσεων, όπως κυρίως συμβαίνει με τις διατάξεις που προσδίδουν στην εταιρία έντονα προσωπικά στοιχεία, εξαρτώντας την ύπαρξή της από το αμετάβλητο του προσώπου κάθε εταίρου και την παραμονή όλων στην εταιρία. Βλ. σχετικά *Σημαντήρα*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, αρ. 514, σελ. 361 επ.

κοί δανειστές των μελών της εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα μπορούν να ικανοποιηθούν από την εταιρική περιουσία, δηλ. από το μέρος της που ανήκει στον οφειλέτη τους, αφού το μέρος αυτό αποτελεί τμήμα της ατομικής του περιουσίας, και β) σε αντίθεση με τα μέλη νομικού προσώπου, τα οποία δεν ευθύνονται για τα χρέη του με την ατομική τους περιουσία, τα μέλη εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα ευθύνονται για τα εταιρικά χρέη και με την ατομική τους περιουσία³⁹, δηλ. όχι μόνο με το μέρος της εταιρικής περιουσίας που τους ανήκει. Αν υποθέσουμε λ.χ. ότι το εταιρικό χρέος ανέρχεται στο ποσό των 300.000 €, ενώ το ενεργητικό της εταιρικής περιουσίας έχει αξία μόνο 180.000 €, και ότι ο καθένας από τους τρεις εταίρους Α, Β και Γ συμμετέχει κατά το 1/3 στην εταιρία, τότε ο κάθε εταίρος ευθύνεται έναντι του εταιρικού δανειστή για το ποσό των 100.000 € και όχι μόνο με το μερίδιό του στην εταιρική περιουσία, το οποίο ανέρχεται στο ποσό των 60.000 €. Από τη ρύθμιση του άρθρου 951 παρ. 1 εδ. 2 ΚΠολΔ δεν συνάγεται κάτι διαφορετικό. Η διάταξη προβλέπει απλώς ότι, αν διάδικος στη δίκη για το εταιρικό χρέος ήταν η εταιρία χωρίς νομική προσωπικότητα σύμφωνα με το άρθρο 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, τότε η αναγκαστική εκτέλεση της απόφασης γίνεται στην εταιρική περιουσία, χωρίς αυτό να θίγει την ευθύνη των εταίρων και με την ατομική τους περιουσία έναντι των εταιρικών δανειστών⁴⁰.

β) Το πρόσωπο ως υποκείμενο νομικής δράσεως (ικανότητα δικαίου υπό ευρεία έννοια)

Είδαμε παραπάνω ότι, ως ικανότητα δικαίου θεωρείται η ικανότητα του προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Για να έχει όμως κάποιος την ικανότητα να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, πρέπει λογικά να έχει και την ικανότητα να αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Η ικανότητα αυτή ονομάζεται *δικαιοκτητική ικανότητα* και διακρίνεται από την ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια, δηλ. από την ικανότητα να είναι κάποιος υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Σε ορισμένες βέβαια περιπτώσεις η υπό στενή έννοια ικανότητα δικαίου του προσώπου συνεπάγεται αυτόματα και την ικανότητά του να αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αυτό ισχύει για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που αποκτώνται αυτοδικαίως⁴¹, όπως π.χ. με κληρονομική διαδοχή. Εμφανής καθίσταται η διάκριση μεταξύ ικανότητας δικαίου υπό στενή έννοια και

39. Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος ΙΙ, § 32 αρ. 71, σελ. 742.

40. Κ. Φ. Καλαβρός, Πολιτική Δικονομία, Γενικό Μέρος ΙΙ, § 38 αρ. 823, σελ. 770.

41. Μόνο στις περιπτώσεις αυτές ο όρος «ικανότητα δικαίου» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ταύσημος με τον όρο «δικαιοκτητική ικανότητα». Βλ. Παναγόπουλο, Εισαγωγή στο δίκαιο και στο αστικό δίκαιο, σελ. 77. Σαφώς διακριτό νόημα πρέπει όμως να προσδοθεί στους όρους αυτούς, όταν η κτήση δικαιωμάτων - υποχρεώσεων είναι αποτέλεσμα της νομικής δράσης του φορέα τους. (Για την έννοια «νομική δράση», κατά τον εδώ προτεινόμενο όρο, βλ. παρακάτω στο κείμενο).

δικαιοκτητικής ικανότητας στις περιπτώσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αποκτώνται με νομική δράση (όπως ο όρος νοσηματοδοτείται εδώ, βλ. παρακάτω) και ιδίως με δικαιοπραξία. Το νήπιο λ.χ., επειδή έχει την ικανότητα να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, έχει αυτόματα και την ικανότητα να αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις ως κληρονόμος. Επειδή όμως δεν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα (βλ. ΑΚ 128 αρ. 1), δεν μπορεί να αποκτήσει δικαιώματα και υποχρεώσεις με δικαιοπραξία αυτοπροσώπως ή με εκούσια αντιπροσώπευση, αλλά μόνο μέσω του νόμιμου αντιπροσώπου του (βλ. ΑΚ 1510 παρ. 1, 1603). Το γεγονός ότι ο ανίκανος ή περιορισμένα ικανός προς δικαιοπραξία έχει ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια, δηλ. την ικανότητα να είναι φορέας περιουσίας και να ευθύνεται με την περιουσία αυτή έναντι των δανειστών του, δεν αρκεί από μόνο του για να εξηγήσει την δικαιοκτητική του ικανότητα. Η ικανότητα αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ο νόμος θέτει στη διάθεση του μη ικανού προς δικαιοπραξία προσώπου το μηχανισμό της νόμιμης αντιπροσώπευσης⁴².

Εξάλλου, η αναγνώριση της ικανότητας δικαίου υπό στενή έννοια, δηλ. της ικανότητας του προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, δεν θα είχε τις περισσότερες φορές νόημα, αν το πρόσωπο δεν είχε και την ικανότητα να ασκήσει (εξώδικα ή δικαστικά) τα δικαιώματα που του ανήκουν και να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που το βαρύνουν (Rechtsausübungsfähigkeit)⁴³. Στις περιπτώσεις όμως που η άσκηση των δικαιωμάτων ή η εκπλήρωση των υποχρεώσεων γίνεται με δικαιοπραξία, έτσι ώστε να απαιτείται δικαιοπρακτική ικανότητα (βλ. και άρθρο 63 παρ. 1 ΚΠολΔ), το μη ικανό προς δικαιοπραξία πρόσωπο έχει την ικανότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του ή να εκπληρώσει υποχρεώσεις του μόνο μέσω του νόμιμου αντιπροσώπου του (ΑΚ 1510 παρ. 1, 1603, άρθρο 64 παρ. 1 ΚΠολΔ). Η ικανότητά του αυτή διακρίνεται και εδώ εμφανώς από την ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια, δηλ. από την ικανότητά του να είναι φορέας περιουσίας και να ευθύνεται με την περιουσία αυτή έναντι των δανειστών του.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η ικανότητα δικαίου (Rechtsfähigkeit) περιλαμβάνει όχι μόνο την ικανότητα του προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια), αλλά και την (κατά τον εδώ προτεινόμενο όρο) ικανότητα νομικής δράσεως⁴⁴ (Handlungsfähigkeit), δηλ. την ικανότητά του αφενός μεν να αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις (δικαιοκτητική ικανότητα), αφετέρου δε να ασκεί τα δικαιώματά του και να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του⁴⁵. Με το διευρυμένο αυτό περιεχόμενο, μπορεί να γίνει λόγος για

42. Βλ. *Fabricius*, Relativität der Rechtsfähigkeit, σελ. 77.

43. Βλ. *Fabricius*, Relativität der Rechtsfähigkeit, σελ. 45.

44. Βλ. σχετικά και *Σημαντήρα*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, αρ. 448, σελ. 306.

45. Για τους όρους Rechtsfähigkeit και Handlungsfähigkeit βλ. εκτενώς *Fabricius*, Relativität der Rechtsfähigkeit, σελ. 26, 31 επ.

ικανότητα δικαίου υπό ευρεία έννοια.

Η ανωτέρω διάκριση καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση των νομικών προσώπων. Όταν λέμε ότι η ένωση προσώπων με νομική προσωπικότητα έχει ικανότητα δικαίου, αυτό σημαίνει όχι μόνο ότι αποτελεί έναν αυτοτελή φορέα περιουσίας (ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια), αλλά και ότι η κτήση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που ανήκουν στην εν λόγω περιουσία καθώς επίσης και η άσκηση των δικαιωμάτων και η εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών γίνεται από την ίδια την ένωση ως ξεχωριστή οντότητα και όχι από τα μέλη της. Συγκεκριμένα, στην κατάρτιση των δικαιοπραξιών με τις οποίες αποκτώνται δικαιώματα ή αναλαμβάνονται υποχρεώσεις του νομικού προσώπου ή με τις οποίες ασκούνται δικαιώματά του ή εκπληρώνονται υποχρεώσεις του, δεν συμμετέχουν τα μέλη του, αλλά αντιθέτως οι δικαιοπραξίες αυτές επιχειρούνται από τα όργανα που ασκούν τη διοίκηση του νομικού προσώπου, τα οποία κατά την κατάρτιση των εν λόγω δικαιοπραξιών δεν ενεργούν ως αντιπρόσωποι του καθενός από τα μέλη του, αλλά ως εκπρόσωποι του ίδιου του νομικού προσώπου, δηλ. του συνόλου των μελών του, που εμφανίζεται έτσι να δρα ως αυτοτελής νομική οντότητα. Το νομικό πρόσωπο αναγνωρίζεται λοιπόν όχι μόνο ως αυτοτελές υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια), αλλά και ως αυτοτελές υποκείμενο νομικής δράσεως (ικανότητα δικαίου υπό ευρεία έννοια).

2. Η ικανότητα δικαίου των ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα

α) Ικανότητα νομικής δράσεως της ένωσης

Αναφέρθηκε ήδη ότι οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα δεν αναγνωρίζονται ως αυτοτελή υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και επομένως δεν έχουν ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια. Φορείς του κάθε δικαιώματος και της κάθε υποχρέωσης που ανήκει στην εταιρική περιουσία δεν είναι η εταιρία, αλλά όλοι οι εταίροι, ο καθένας κατά το λόγο της εταιρικής του μερίδας. Οι δικαιοπραξίες όμως που απαιτούνται για την κτήση και άσκηση του δικαιώματος καθώς επίσης και για την ανάληψη και εκπλήρωση της υποχρέωσης που ανήκει στην εταιρική περιουσία, δεν επιχειρούνται από τον κάθε εταίρο για το μέρος του δικαιώματος ή της υποχρέωσης που αναλογεί στην εταιρική του μερίδα, αλλά από τον διαχειριστή (ή τους διαχειριστές) για το σύνολο του δικαιώματος ή της υποχρέωσης. Ας υποθέσουμε λ.χ. ότι οι Α, Β και Γ συμμετέχουν κατ' ίσα μέρη σε εταιρία χωρίς νομική προσωπικότητα, στην περιουσία της οποίας ανήκει ένα ακίνητο, είναι δηλ. αυτοί εξ αδιαίρετου συγκύριοι του ακινήτου, ο καθένας τους κατά το 1/3. Αν ο Α είναι διαχειριστής, έχει την εξουσία να επιχειρήσει δικαιοπραξία με αντικείμενο τη μεταβίβαση του ακινήτου σε τρίτο⁴⁶. Σύμφωνα με την ΑΚ 756, ο ε-

46. Τούτο ισχύει βέβαια μόνον εφόσον η εκποίηση του ακινήτου βρίσκεται εντός των πλαισίων του εταιρικού σκοπού, διότι διαφορετικά είναι ανίσχυρη. Βλ. Ν. Ρόκα, Εμπορικές Εταιρίες, § 10 αρ.

ταίρος στον οποίο έχει ανατεθεί η διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων θεωρείται πως έχει και την πληρεξουσιότητα να αντιπροσωπεύει τους λοιπούς εταίρους απέναντι στους τρίτους. Αυτό όμως δεν σημαίνει εδώ ότι ο διαχειριστής Α κατά την εκποίηση του ακινήτου ενεργεί ως αντιπρόσωπος του καθενός από τους Β και Γ για το εξ αδιαιρέτου μερίδιο που ανήκει στον καθένα από αυτούς (1/3).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της πληρεξουσιότητας αποτελεί το γεγονός ότι αυτή δεν στερεί από τον πληρεξουσιοδότη την εξουσία να επιχειρήσει ο ίδιος τη δικαιοπραξία για την οποία δόθηκε η πληρεξουσιότητα⁴⁷. Η αντίθετη άποψη, ότι δηλ. ο πληρεξουσιοδότης μπορεί έγκυρα να δεσμευτεί να μην επιχειρήσει ο ίδιος τη σχετική δικαιοπραξία και ότι επομένως αυτή είναι άκυρη αν επιχειρηθεί κατά παράβαση της εν λόγω δέσμευσης (*στερητική πληρεξουσιότητα*, *verdrängende Vollmacht*), ορθά απορρίπτεται από την κρατούσα γνώμη, διότι προσκρούει στη ρύθμιση της ΑΚ 177⁴⁸. Για την περίπτωση όμως της εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα, η ΑΚ 749 παρ. 1 προβλέπει πως, αν η διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων έχει ανατεθεί σε έναν ή σε μερικούς από τους εταίρους, οι υπόλοιποι αποκλείονται από τη διαχείριση. Αυτό σημαίνει ότι, στο παραπάνω παράδειγμα, δεν μπορούν όλοι μαζί οι εταίροι Α, Β και Γ να επιχειρήσουν έγκυρα τη διάθεση του ακινήτου που ανήκει στην εταιρική περιουσία, μεταβιβάζοντας ο καθένας τους το ιδανικό μερίδιο που του ανήκει, αλλά αντιθέτως μόνον ο διαχειριστής Α μπορεί να εκποιήσει τα ιδανικά μερίδια των μη διαχειριστών Β και Γ μαζί με το δικό του ιδανικό μερίδιο. Στερούνται επομένως εδώ οι μη διαχειριστές εταίροι Β και Γ της εξουσίας να μεταβιβάσουν ο καθένας τους το ιδανικό του μερίδιο επί του ακινήτου, δηλ. να επιχειρήσουν οι ίδιοι τη δικαιοπραξία, την οποία έχει εξουσία να επιχειρήσει ο διαχειριστής Α.

Αποδεικνύεται λοιπόν ότι η σχέση μεταξύ διαχειριστή και καθενός από τους λοιπούς εταίρους διαφέρει από εκείνη μεταξύ πληρεξουσίου και πληρεξουσιοδότη. Ο διαχειριστής δεν ενεργεί ως πληρεξούσιος του καθενός από τους λοιπούς εταίρους, αλλά ως εκπρόσωπος του συνόλου των εταίρων, το οποίο εμφανίζεται να δρα μέσω του διαχειριστή ως αυτοτελής νομική οντότητα και ανάγεται έτσι σε *αυτοτελές υποκείμενο νομικής δράσεως*⁴⁹. Ενεργεί επομένως ο διαχειριστής όπως το όργανο διοίκησης του νομικού προσώπου⁵⁰, το οποίο κατά την επιχείρηση των πράξεων

14, σελ. 78.

47. Μπαλής, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, § 115, σελ. 309.

48. Βλ. σχετικά Δεληγιάννη, Η πληρεξουσιότητα εις το παρ' ημίν ισχύον ιδιωτικόν δίκαιον, σελ. 203 επ.· Παντελίδου, Η αμετάκλητη πληρεξουσιότητα, σελ. 76 επ.· Κιτσαρά, Ενοχικές δεσμεύσεις της εξουσίας διάθεσης, σελ. 82.

49. Βλ. σχετικά Pawlowski, Allgemeiner Teil des BGB, αρ. 128, σελ. 67.

50. Έτσι και ο Αρχανιωτάκης, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, σελ. 152 επ., ο οποίος εύστοχα τονίζει ότι στα πλαίσια της αστικής εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα διαμορφώνεται και δρα μια *ενωμένη νομική βούληση*, που δεν εκφράζει την επιμέρους βούληση κάθε εταίρου χωριστά, αλλά αποτελεί συγκερασμό των βουλήσεών τους και εκφράζεται προς τα έξω, κατά

που δεσμεύουν το νομικό πρόσωπο δρα όχι ως αντιπρόσωπος του καθενός από τα μέλη του, αλλά ως εκπρόσωπος του ίδιου του νομικού προσώπου, δηλ. του συνόλου των μελών του⁵¹. Ενώ λοιπόν η ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα δεν έχει ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια και συνεπώς δεν μπορεί να είναι υποκείμενο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που ανήκουν στην κοινή περιουσία των μελών της, της αναγνωρίζεται ωστόσο μερική ικανότητα δικαίου με τη μορφή της ικανότητας νομικής δράσεως, αναγνωρίζεται δηλ. στην ένωση η ικανότητα να επιχειρεί ως αυτοτελής νομική οντότητα, εκπροσωπούμενη από τον διαχειριστή, τις πράξεις που απαιτούνται για την κτήση και άσκηση των δικαιωμάτων αυτών, καθώς επίσης και για την ανάληψη και εκπλήρωση των σχετικών υποχρεώσεων.

β) Νομιμοποίηση της ένωσης

Σύμφωνα με μία άποψη, οι ενώσεις που ενάγουν ή ενάγονται με βάση το άρθρο 62 εδ. 2 ΚΠολΔ αποτελούν μη δικαιούχους ή μη υπόχρεους διαδίκους, διότι διεξάγουν δίκες για δικαιώματα ή υποχρεώσεις που δεν ανήκουν στις ίδιες, αλλά στα κατ' ιδίαν μέλη τους⁵². Κατά της άποψης αυτής αντιτάσσεται το επιχείρημα ότι, όποιος ενάγει για δικαίωμα που δεν του ανήκει ή για υποχρέωση που δεν βαρύνει τον εναγόμενο, οφείλει να αναφέρει στο δικόγραφο της αγωγής το πρόσωπο του δικαιούχου ή υπόχρεου. Επομένως και στο δικόγραφο της αγωγής που ασκείται από την ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα ή κατ' αυτής, θα έπρεπε να αναφέρονται τα ονόματα όλων των προσώπων από τα οποία αυτή αποτελείται, αλλά και το ποσοστό συμμετοχής του καθενός στο επίδικο ουσιαστικό δικαίωμα. Κάτι τέτοιο όμως δεν συμβιβάζεται με τον σκοπό της ρύθμισης του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, δηλ. την παροχή διαδικαστικής διευκόλυνσης, η οποία συνίσταται στο ότι αρκεί στο δικόγραφο να αναφέρεται το όνομα της ενάγουσας ή εναγόμενης ένωσης, «χωρίς να απαιτείται και να μνημονεύονται τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που την αποτελούν ούτε το ποσοστό συμμετοχής του καθενός στο επίδικο ουσιαστικό δικαίωμα»⁵³.

τη συναλλακτική δράση της εταιρίας, μέσω του εκπροσώπου της, στον οποίο προσιδιάζει για το λόγο αυτό η ιδιότητα του (οιονεί) οργάνου της εταιρίας. Κατά συνέπεια, αν ο διαχειριστής τελέσει αδικοπραξία σε βάρος τρίτου κατά την άσκηση των καθηκόντων του, δεν θα θεωρηθεί ως προστηθείς του καθενός από τους εταίρους χωριστά (ΑΚ 922) και άρα δεν θα ευθύνονται οι εταίροι εις ολόκληρον κατ' ΑΚ 926, αλλά ο καθένας κατά το λόγο της εταιρικής του μερίδας σύμφωνα με την ΑΚ 759.

51. Βλ. παραπάνω III 1 β).

52. Γρύλης, Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 303/1971, Δίκη 1971, 737 επ. (744)· Αντωνόπουλος, Ενώσεις Προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα. Ικανότητα να είναι διάδικοι, Αρμενόπουλος, Επιστημονική Επετηρίδα 3 (1982), σελ. 187 επ. (199)· Καλαβρός, Διάδικοι χωρίς νομική προσωπικότητα στην πολιτική δίκη, ΧρΙΔ 2003, 289 επ. (291).

53. ΟΛΑΠ 14/2007 ΔΕΕ 2007, 932. Βλ. και Μητσόπουλο, Και πάλιν περί της έννοιας της διατάξεως του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, Δίκη 1992, 3 επ. (7).

Κατ' ακριβολογία πάντως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα που ενάγει ή ενάγεται με βάση το άρθρο 62 εδ. 2 ΚΠολΔ διεξάγει δίκη για ξένα δικαιώματα ή υποχρεώσεις⁵⁴. Και τούτο διότι, ακριβώς επειδή δεν έχει νομική προσωπικότητα, δεν αποτελεί υποκείμενο δικαίου ξεχωριστό από τα μέλη της. Η δίκη διεξάγεται επομένως από τα ίδια τα μέλη της ένωσης, όχι όμως από το καθένα ξεχωριστά για την απαίτηση ή υποχρέωσή του, αλλά από όλα μαζί ως σύνολο (εκπροσωπούμενα στη δίκη από εκείνον στον οποίο έχει ανατεθεί η διαχείριση των υποθέσεων της ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 64 παρ. 3 ΚΠολΔ) για το σύνολο των κατ' ιδίαν απαιτήσεων ή υποχρεώσεών τους. Παραμένει έτσι το ερώτημα: Εφόσον οι επίδικες απαιτήσεις ή υποχρεώσεις δεν ανήκουν σε όλα μαζί τα μέλη της ένωσης ως σύνολο, αλλά κάθε μία ξεχωριστά σε ένα μέλος της, πώς δικαιολογείται η εξουσία διεξαγωγής δίκης για τα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις αυτές να απονέμεται σε όλα μαζί τα μέλη της ως σύνολο;

Είδαμε παραπάνω ότι η έννομη τάξη αναγνωρίζει στην ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα μερική ικανότητα δικαίου με τη μορφή της ικανότητας νομικής δράσεως, δηλ. την ικανότητα να επιχειρεί ως αυτοτελής νομική οντότητα, εκπροσωπούμενη από τον διαχειριστή, τις πράξεις που απαιτούνται για την άσκηση των δικαιωμάτων και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που ανήκουν στην κοινή περιουσία των μελών της. Κατά συνέπεια, είναι εύλογο να αναγνωρίζεται στην ένωση και η εξουσία για διεξαγωγή δικών με αντικείμενο τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτές. Κατά τη διεξαγωγή των σχετικών δικών ο διαχειριστής της ένωσης εκπροσωπεί όχι το κάθε μέλος της, αλλά το σύνολο των μελών της, ενεργεί δηλ. ως όργανο της ίδιας της ένωσης, όπως ακριβώς και το όργανο στο οποίο έχει ανατεθεί η διαχείριση της περιουσίας νομικού προσώπου, στο οποίο ρητά αναγνωρίζεται από το νόμο η εξουσία να διεξάγει δίκης για δικαιώματα ή υποχρεώσεις που ανήκουν στην περιουσία αυτή (βλ. ΑΚ 67 εδ. 1). Η ενεργητική και παθητική νομιμοποίηση των ενώσεων προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα προς διεξαγωγή των δικών που έχουν ως αντικείμενο δικαιώματα ή υποχρεώσεις της περιουσίας τους βρίσκει έτσι το δογματικό της θεμέλιο στην ικανότητα νομικής δράσεως των εν λόγω ενώσεων. Η ένωση νομιμοποιείται όχι ως φορέας των επίδικων δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων, δηλ. ως πρόσωπο με ικανότητα δικαίου υπό στενή έννοια, αλλά ως αυτοτελής νομική οντότητα με ικανότητα νομικής δράσεως. Προκειμένου δε να καταστεί δυνατή η διεξαγωγή των σχετικών δικών από την ένωση, το άρθρο 62 εδ. 2 ΚΠολΔ της αναγνωρίζει την ικανότητα διαδίκου. Δεν απορρέει επομένως η νομιμοποιητική εξουσία της ένωσης από την ανωτέρω διάταξη, αλλά αντιθέτως, τόσο η ικανότητα της ένωσης να είναι διάδικος όσο και η νομιμοποίησή της για τη διεξαγωγή των σχετικών δικών θεμελιώνονται στις διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου

54. Βλ. και *Απολαγάκη*, Δεδικασμένο και εκτελεστότητα στα νομικά πρόσωπα και στα μέλη τους, σελ. 311.

που της αναγνωρίζουν μερική ικανότητα δικαίου με τη μορφή της ικανότητας νομικής δράσεως. Με άλλα λόγια, η διάταξη του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ έχει διευκρινιστική λειτουργία, δηλ. προβλέπει μια έννομη συνέπεια που απορρέει ήδη από τη ρύθμιση του άρθρου 62 εδ. 1 ΚΠολΔ. Πράγματι, η τελευταία αυτή διάταξη απονέμει στο πρόσωπο την ικανότητα διαδίκου, ακριβώς επειδή θεωρεί ότι το πρόσωπο έχει και ικανότητα νομικής δράσεως, δηλ. την ικανότητα να ασκεί τα δικαιώματά του και να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του με τη βούλησή του ή μέσω των νόμιμων αντιπροσώπων ή των οργάνων του. Κατά συνέπεια, αν μια ένωση προσώπων έχει κατά το ουσιαστικό δίκαιο ικανότητα νομικής δράσεως, θα πρέπει να έχει και αντίστοιχη ικανότητα διαδίκου, έστω και αν στερείται της ικανότητας να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Βιβλιογραφία:

- Αντωνόπουλος*, Ενώσεις Προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα. Ικανότητα να είναι διάδικοι, *Αρμενόπουλος*, Επιστημονική Επετηρίδα 3 (1982), σελ. 187 επ.
- Απαλαγάκη*, Δεδικασμένο και εκτελεστότητα στα νομικά πρόσωπα και στα μέλη τους, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2001.
- Αρβανιτάκης*, Οι διάδικοι στην πολιτική και διοικητική δίκη, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005.
- Αρχανιωτάκης*, Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, Θεσσαλονίκη 1989.
- Απ. Γεωργιάδης*, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος II, Αθήνα 2007.
- Γρόλης*, Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 303/1971, Δίκη 1971, 737 επ.
- Δεληγιάννης*, Η πληρεξουσιότητα εις το παρ' ημίν ισχύον ιδιωτικόν δίκαιον, Αθήναι - Θεσσαλονίκη 1954.
- Κ. Φ. Καλαβρός*, Διάδικοι χωρίς νομική προσωπικότητα στην πολιτική δίκη, ΧρΙΔ 2003, 289 επ.
- Κ. Φ. Καλαβρός*, Πολιτική Δικονομία, Γενικό Μέρος II, 2^η έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή 2006.
- Κιτσαράς*, Ενοχικές δεσμεύσεις της εξουσίας διάθεσης, Αθήνα 1999.
- Κουτράκης*, Κοινοπραξία εκτέλεσης δημοσίων έργων, Θεσσαλονίκη 1993.
- Λεβαντής*, Τι είναι «η κοινοπραξία»; ΝοΒ 1985, 1092 επ.
- Μαντζούφας*, Ενοχικόν Δίκαιον, Αθήναι 1959.
- Μητσόπουλος*, Η ικανότης ως διαδίκων των ενώσεων προσώπων των μη κεκτημένων νομικήν προσωπικότητα, Δίκη 1970, 433 επ.
- Μητσόπουλος*, Και πάλιν περί της εννοίας της διατάξεως του άρθρου 62 εδ. 2 ΚΠολΔ, Δίκη 1992, 3 επ.
- Μπαλής*, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Έκδοσις Ογδόη, Αθήναι 1961.
- Μπέης*, Σημείωση στην ΟΛΑΠ 22/1998, Δίκη 1999, 235.
- Κ. Παμπούκης*, Νομική φύσις της «κοινοπραξίας» και σχέσις αυτής προς τα μέλη

της, Αρμ 1976, 368 επ.

Κ. Παμπούκης, Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 22/1998, ΕπισκεΔ 1998, 683 επ.

Κ. Παναγόπουλος, Εισαγωγή στο δίκαιο και στο αστικό δίκαιο, Αθήνα 1999.

Παντελίδου, Η αμετάκλητη πληρεξουσιότητα, Αθήνα - Κομοτηνή 1987.

Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, 5^η έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή 2006.

Ν. Ρόκας, Η πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου σε θέματα εταιριών, ΕΛΔ 2006, 321 επ.

Σημαντήρας, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή 1988.

Σινανιώτης, Η εκ της μη τηρήσεως της υπό του άρθρου 42 Ε.Ν. επιβαλλομένης δημοσιεύσεως ένστασις, ΕΕμπΔ 1963, 273 επ.

Σκαλίδης, Παρατηρήσεις στην ΕφΘεσ 1842/1973, Αρμ 1974, 218 επ.

Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004.

Σωτηρόπουλος, Η κοινοπραξία, εις: Το Δίκαιο των Προσωπικών Εταιριών, Τόμος 2, Αθήνα 2001, σελ. 859 επ.

Ψυχομάνης, Η σύσταση της ομόρρυθμης εταιρίας, εις: Το Δίκαιο των Προσωπικών Εταιριών, Τόμος 1, Αθήνα 2001, σελ. 25 επ.

Fabricius, Relativität der Rechtsfähigkeit, München - Berlin 1963.

Pawlowski, Allgemeiner Teil des BGB, 7. Auflage, Heidelberg 2003.